

Др Драган БОГОЈЕВИЋ*

ЦРНА ГОРА У ПУТОПИСИМА ВИАЛЕ ДЕ СОМИЈЕРА

Наполеонова освајања и откриће
једне потпуно непознате земље¹

Виала де Сомијер, пуковник у Наполеоновој војсци и заповједник друге дивизије Илирске армије у Рагузи данашњем Дубровнику од 1807. до 1813. године, објавио је 1820. године дјело које је у цјелини посвећено Црној Гори. Као што се може видјети из поднаслова, Виала инсистира на неизрецивом карактеру једног путовања које практично има вриједност открића: *«Историјско и политичко путовање у Црну Гору, које садржи поријекло Црногораца, аутохтоног или старосједлачког, веома мало познатог народа...»*² Виала де Сомијер располаже многобројним аргументима који његово путовање кроз Црну Гору представљају као књигу која утемељује настанак једног новог географског и антрополошког субјекта.

Очигледно је да прича о посебности Црне Горе и њеног народа почива на стереотипима које су путописци изгледа готово систематски преносили током читавог XIX вијека: Црногорци су ратнички народ који је понаша изворно војнички, јер је у потпуности срастао са окружењем, народ који се вјековима одгајао на одређеном политичко-религиозном моделу готово имуном на савременост, народ горштакчи, суров, привржен патријархалним обичајима и вриједностима, народ који умије да се радује и безазлено игра, иако су му на првом мјесту част и вјера.

* Autor je docent na Filozofskom fakultetu u Nikšiću, Francuski jezik i književnost

¹ Ovaj rad je napisan prema knjizi *Istorijsko i političko putovanje u Crnu Goru Viale de Somijera*, 1820. Rad je istovremeno dio doktorske disertacije *Mašta i zbilja o Crnoj Gori u putopisnoj literaturi XIX i početkom XX vijeka*, koju je Dragan Bogojević odbranio 2005. na Univerzitetu Francois Rable u Turu. Mentor je bio prof. Žan- Žak Taten Gurije.

² Knj I, preambula

Виала сматра да управо захваљујући Наполеоновим освајањима далматинске обале долазимо до парадоксалног открића једног непознатог и опасног хода Царства у настајању и успостављању:

«Када су се Французи, ношени слободарским духом и увучени у несрећна освајања, приближили Херцег Новом у Илирији, а одатле которском заливу с намјером да овим далеким ратним походима обезбиједе цјелокупност својих територија, по први пут се почело говорити о црногорском народу нешто јасније, али не и одређеније него у дотадашњим малобројним сумњивим записима.»³

Виала де Сомијер радо исказује критичан став према Наполеоновим ратовима. Та критика ни у ком случају није инспирисана политичким чином поновног успостављања Рестаурације у Француској. Виала се чак упушта у разговор са једним старим Црногорцем, бившим војником, *«који је дуго служио у Русији»*, који изгледом подсећа на патријарха или мудрог филозофа, и преноси његов критички однос према Наполеоновим освајањима:

«- Ви се, господо Французи, изгледа никада нећете заустави - рекао ми је када се заборавио на тренутак. - У својим рукама држите судбину Европе, а прича се да ће вас даљи циљеви ускоро одвести у крајност. Пазите се. Ко обујми сувише, лоше стеже.

- Наши једини циљ је - одговорио сам му, да осигурамо слободу земље. Морам да ратујемо, јер нама објављују рат.

- Није то тако, ви га објављујете цијеломе свијету.

- Слабо познајете мој народ - наставио сам.- Ми попуштамо пред немилот потребом да зауставимо бијес непријатеља слободне Француске.

Овај чудни старац није се дао побиједити. Одмахнуо је главом и наставио овим ријечима:

- Мада сам горштак, много сам путовао. Чепркао сам понекад и по историји и увјерио сам се да је поробљен сваки онај народ који је желео да осваја. Плашим се да и ви не доживите исту судбину. Признајем, ја волим Француску; то је најљепша земља коју сам видио Усталом, Французи су заиста храбри, добри и гостољубиви. То су поштени људи и ја имам много разлога да их фалим.»⁴

Веза са црногорским народом за Виалу представља парадоксалан и двосмислен однос: блиско му је осјећање непосредне близине борбе и свијест о одбрани сопствене среће (Он у више наврата подсећа на ситуацију у Француској после револуције, када јој пријети опасност од здружених европских снага, када је и она морала да одбрани сопствену

³ Књ. I, 11; N.B: svi citati korišćeni u ovom radu su dati u prevodu Marije Adžić.

⁴ Ibid, knj. I, 74

срећу). Истовремено, апсолутно се разликује од Црногораца по питању вјере, љубави према рату, смислу за умјетност и цивилизацију. Он настоји да објасни да посебност његовог гледишта путописца, првог циља његовог сликовитог подухвата, проистиче непобитно из војничких побуда:

«Имао сам за циљ да утврдим који су све то разлози због којих је црногорски народ значајан за наше односе. Желио сам да откријем колико је њихова близина утицала на наша војничка кретања у Далмацији и западној Албанији, какву би корист могли извући из односа са њима, као и на који би начин могли до њих доћи.»⁵

Наполеонова Француска је избјегла отворени сукоб са Црном Гором. Или можемо рећи да се он свео на неколико не баш исплативих битака у близини границе са Дубровником. Динамика војних операција покренутих од стране Црногораца открива посебност војничког приступа и, још више, моралног: неочекиван напад, насиље, рушење, немогућност супростављања организованој војсци, разлаз и повлачење у неред:

«Када су се колоне француске војске приближиле Херцег Новом, десет хиљада Црногораца, заједно са руским трупама које су се искрцале на обале Суторине (поток који дијели дубровачку од турске територије), сручило се на нашу војску, жестоко мимо свих војничких правила. Унијели су пометњу у наше редове и приморали нас да се повучемо до Дубровника у који су ушли помијешани са нашим војницима. Град су за час заузели, уништили га, ударили порезе, опустошили Рагузу Векију и попалили Санта Кроће, дубровачку луку познатију под именом Грузж.»⁶

Виалина мисија управо илуструје или чак омогућава спасоносно избављење за Наполеонову Француску, изнурену отпором шпанске гериле и, убрзо након тога, потпуно исцрпљену у ужасној руској зими 1812. године. На срећу, нису остварене замисли о инвазији на Црну Гору, што би представљало *“непромишљену лудост”*. Виала ипак изражава жал: Црна Гора је пропуштена прилика за Француску. Савезништво са Црном Гором је било могуће и корисно остварити:

«За ових пет-шест година наше војне историје, док су се француске заставе још вијориле над которским заливом, пружила нам се прилика да судбину овог народа вежемо за нашу, упркос његовој наклоности ка Русији, па чак и упркос званичним актима који њиховог владара везују за ову силу. Посебно онда када је Француска, на врхунцу славе, уз сво поштовање Европе, одлучивала о жељама народа.»⁷

Виала набраја тактике завођења које су могле дати резултата: повластице које би потхрањивале амбицију владике Петра I, вршење про-

⁵ Ibid, knj. I, *Čitaocu*, 7.

⁶ Ibid, liv. I, 12.

⁷ Ibid, knj. II, 369.

паганде у народу, поклони «Грчкој цркви», поштовање њених ритуала. Виала подсећа такође на опасност која би вјероватно угрозила савезништво: општепознато непоштовање и немогућност контроле над италијанским трупима у царској армији

Много је ширег значења Виалин жал. Он заправо жали за Наполеоновом стратегијом напада на Русију са сјевера. Напад са југа, са Грчком ослобођеном османског јарма, био би далеко сигурнији и бољи поход. Француска би тако остала вјерна својим револуционарним идеалима, убрзавајући крај два деспотска режима: османског муслиманског царства и руског православног царства:

«Колико права је требало да захтијевамо? Све оне старе привилегије ових моћних области! Колико је жеља оправдало ово срећно освајање! Близина богатих крајева, крв наше дјеце, Млечана и Далматинаца, која још тече долином Спинелонга, пољима Лепанта и Канеје, проливена приликом храбре одбране утврђења. Зар сви нијесу оставили своја племенитим побједницима Арцоле, Флериса, Аустерлица, Јене, Ваграма и Пирамида?»⁸

Виала, попут волтеријанског мировњака сања о освајању слободе идући према Азији, размрсујући енглески «Гордијев чвор» у Индији... Али, поквареност и завјера лукавог Албиона, успијевају да заведу Наполеона, «лаковјерног деспота», односно наведу га да крене лошим путем, фаталним путем ка Москви...

Шта је преостало од сна да се Црна Гора уведе на заводљиви пут слободе и напретка те 1820. године када Виала објављује своје *Путовање*? Те 1820. године Виала поздравља успостављање монархије у Француској.

«Утјеши се, постојбино славних људи. Под окриљем законитости, ти можеш поново да будеш срећна. Једна стара и света породица враћа се тамо гдје јој је мјесто, она је у стању да да једног новог Анрија IV и да поново нађе једног Силија.»⁹

Али Виала оптужује «нападе на права народа», усхићено говори о непобитној побједи поштовања тих права, слави Повељу, одбацује ултрамонтанске тенденције и њихове изалудне напоре да Француску врате у доба мрачњаштва... Виала наводи многе дигресије, заграде, заостатке ипак, никада не помиње јакобински терор. Упркос свему, напредак односи превагу и побједиће. Као да постоји одређена филозофска вјера коју ништа не може да помути. У извјесној перспективи ослобађања Грчке, Црна Гора, сасвим сигурно, налази своје мјесто.

«Једино Црногорци, неукротиви у својим врлетима, нијесу дозволели да их покоре. Смјело су показали албанском паши, чувеном Али-па-

⁸ Ibid, knj. II, 371.

⁹ Ibid, knj. II, 374.

*ши од Јањине, да ће са њима само изгубити вријеме. Прича се да је све спремио за промјену. Ако се планови овог срећног бунтовника остваре, у Европи би могла да настане једна нова држава. Грчка може да васкрсне из пепела. Нови догађаји ће ступити на свјетску позорницу ако је, као што неки тврде, одважни паша одлучио да се одрекне мухамеданства, а поготово ако се потврди вијест који је донио *Constitutionnel*, од 7. јуна 1820. године, и која каже да су се управитељи четири сусједна пашалука, умјесто да подрже планове великог везира, покоре пашу, као што им је било наређено, њему прикључили и на челу 80000 војника кренули на Цариград. Тада ће из ових брда искрснути неки нови људи, достојни својих славних предака - Херакле, Патрокло, Пир.»¹⁰*

Историја Црне Горе не представља само демантиј Волтерових оптужби на рачун религиозног фанатизма, већ такође противурјечи «принципима» који су инспирисали Француску револуцију. У неку руку, након искуства са Наполеоном, ова посљедња противурјечност није уопште неочекивана. Црна Гора представља такође доказ: човјек Просвјетитељства и Револуције, војник револуције и империје, Виала де Сомијер свједочи о једном отпору необичне и различите реалности. Узурпација, деспотизам и религиозни фанатизам воде ка независности и слободи једног народа и потпадају, ма како парадоксално то изгледало, под ход хуманизма на путу напретка. Шпански и руски отпор Наполеоновим освајањима могу се сматрати као доказ овим тврдњама. Велики народни трибуни, као што су Александар и Наполеон, уколико занемаре отпор народа које настоје да покоре, постају крволочни деспоти и главни кочничари људског напретка. У том смислу, волтеријанска критика рата потпуно проналази своје оправдање:

«Безумни је акт, најблаже речено, освајати земље, пустошити области, заузимати провинције и потчињавати их, једну за другом, без оправданог разлога и изазова и уколико то не представља добро за човјечанство. То је непромишљеност једног Александра који жели да освоји Индију, Кину, цио свијет. То се, с пуним правом, замјерало и Наполеону који би боље учинио да је мирно остао у Француској и ублажио нашу несрећу, него што је ишао да ратује у Шпанији и Русији. Дакле, имали би право да осудимо оне који би, руковођени неразборитошћу, покушали узалудно освајање црногорских гудура»¹¹

Геополитички избор Црне Горе - ослањање без поговора на руско царство које је практично било њен тотор и сизерен - проистиче, према Виали, због исте, истовремено природне и извјештачене, логике која дјелује и на отоманске, а потом и француске пријетње:

¹⁰ Ibid, knj. II, 361.

¹¹ Ibid, knj. II, 368.

«Како су били православне вјероисповијести, било је природно да се рађе окрену оном суверену који је био у стању да их боље штити, из истих увјерења, и којега се, с обзиром да је био веома далеко, нијесу морали плашити (Петроград)». ¹²

Црногорски владика исказао је исконско историјско памћење доказујући да поседује промишљено и истински поучно расуђивање као његови преци. Побједник над Алипашом из Јањине, организатор и заштитник независности свог народа, Петар I Петровић је Скендер-бег модерних времена. У предворју вијека Волтера, владика је подарио, Виали, који је и сам поштовалац Волтера, и Европи једну велику лекцију.

«Догађај који ћу укратко да испричам јасно ће показати да ни богатство, ни титуле, ни реноме, ни пријетња тирана и број њихових робова нијесу чврста гаранција за успјехе. Један народ који се ослања само на сопствене снаге, али рачунајући на све своје честите припаднике, предузеће све да би обезбиједио своју независност. Ништа тешко не пада човјеку који своју егзистенцију цијени кроз природом дану слободу, уживање у грађанској слободи, одбрану својих политичких права, вјере и народних обичаја.» ¹³

Важно је, најзад, и треба се кладити на умјерени напредак. Та опклада мора важити и за Црну Гору која је и сама ангажована, својом непобитном оданошћу према слободи, на пут напретка. У том смислу, монументално дјело Виале де Сомијера је утемељење једне парадоксалне представе о Црној Гори. Више, можда, него што је то представа Црне Горе о себи самој.

Dr Dragan BOGOJEVIĆ

MONTENEGRO IN THE TRAVEL MEMOIRS OF VIALA DE SOMIER

Summary

The text provides a brief summary of the travel memoirs of French colonel Viala de Somier about Montenegro. Author analyzes Somier's remarks about Montenegro from the aspect of French attitude towards this country by illustrating the most interesting parts of the travel memoirs which closely determine the literary intentions of the writer.

KEY WORDS: *France, Montenegro, Viala de Somier, travel memoirs*

¹² Ibid, liv. II, 202.

¹³ Ibid, knj. II, 267.